

tionaalisesti latautunut – tämä viestii siitä, ettei teemoja käsitellä vielä totunnaisesti tavallisessa arjen vuorovaikutuksessa tai jokapäiväisessä mediassa. Kenties merkityksellisin ydin, minkä kirja jättää jälkeensä, ovat kysymykset siitä, milloin hyväksymme syntyvyyden laskun kaltaiset väestömuutokset pysyvinä, miksi lapset silti muodostavat yhä leijonanosan ymmärryksestämme koskien kypsyttää, aikuisuutta ja vakiintunutta parisuhdetta, ja voisimmeko alkaa nähdä familismista poikkeamisen yhtä perusteltuna ja arvokkaana elämänvalintana.

Aino Isojärvi

Yhteiskuntapoliittisia kysymyksiä kevyessä muodossa

Risto Heiskala: *ABC-kirja*. Huomioita yhteiskunnasta ja elämästä. Gaudeamus, Helsinki, 2021, 160 s. ISBN 978-952-345-129-2

Tampereen yliopiston sosiologian professori Risto Heiskalan *ABC-kirja* johdattaa lukijan pohtimaan yleismaailmallisia olemassaolon kysymyksiä sosiologisesta näkökulmasta. Kirja on kokoelma muutaman sivun mittaisia esseitä, joiden

otsikko on jokin käsite, asia tai ilmiö (*Byrokratia, Demokratia, Raha, Uskonto* jne.). Esseet on jäsennetty aakkosten muotoon, ja kirja alkaa *Amnesiasta* ja päättyy *Ökyrikkaisiin*. Aakkosten lisäksi kirja käsittelee numeroita ”nollasta äärettömään.” Numeroin otsikoidut esseet käsittelevät pääasiassa vuosia tai vuosikymmeniä, kuten 60-luku, 1945, 2000 ja niin edelleen.

Kirjan henkisenä esikuvana on tietysti Mikael Agricolan *ABC-kirja* vuodelta 1543, mutta kuten esipuheessa sanotaan, Heiskalan *ABC-kirja* ei sisällä rukouksia tai muutakaan uskonnollista sisältöä eikä sitä ole tarkoitettu ”vain opiksi ja ojennukseksi vaan ennen muuta viihdykkeeksi ja seuralliseksi keskusteluksi lukijan kanssa” (s. 9).

Kirjan sävyä ja sisältöä voi luonnehtia kepeähköksi mutta asiapitoiseksi. Periaatteessa kirjaa voi lukea johdatuksena joihinkin modernin sosiologian perusteisiin ja yhteiskuntatieteiden perusteemoihin. Se esittelee runsaasti yleisiä yhteiskuntatieteellisiä teorioita, käsitteitä ja teoreetikkoja Giddensin, Beckin ja Lashin refleksiivisestä modernista ja kriittisen teorian perusteeseistä Lyotardin postmodernismiin helposti lähestyttävässä, kevyessä muodossa. Muutaman sivun mitta on sopiva formaatti peruskäsitteiden esittelylle ja

pohdiskelulle, ja Heiskala yhdistää käsitteet kiinnostavasti ja saumattomasti omaan argumentaationsa.

Rakenteensa takia kirja muodostuu aakkosjärjestyksessä tiettyjen sanojen selostamisesta, mutta lukiessa käy nopeasti ilmi, että esseet käsittelevät otsikoidensa alla pitkälti samoja, toisiinsa limittyviä teemoja. Näistä keskeisimmiksi hahmottuvat demokratia ja kansalaisuus, yhteiskuntapolitiikka, uusliberalismi ja uusliberalisaatio sekä globalisaatio. Kirjan kantavaksi ajatukseksi voi hahmottaa liberaalin demokratian puolustuksen, joka jäsentyy erityisesti länsimaiden uusliberalisaatiota ja oikeistopopulistista liikehdintää vasten.

Kirjan näkökulma onkin vuoroin suomalainen, vuoroin eurooppalainen. Kuten Heiskala kirjoittaa, nykymaailmassa voi ”käydä niin, että demokraattisesti hallitut maat saattavat piankin muodostaa vain taskun globaalissa poliittisessä järjestelmässä, joka toimii muilla poliittisen vallan mekanismeilla (s. 26). Ei siis ole hukkaan heitettyä työtä puolustaa demokratiaa tänään!” Myös länsimaisen demokratian ongelmia käsitellään, mutta pääsääntöisesti kirja katsoo, että muut järjestelmät ovat vielä huonompia. Esimerkiksi sukupuolten tasa-arvo on Länsimaissa, ja eten-

kin Pohjoismaissa, monella mittarilla korkea. Vaikka työtä asian eteen on edelleen paljon, muualla maailmassa tilanne on merkittävästi huonompi tai huononemassa.

Uusliberalisaatio tulee kirjassa ymmärrettäväksi paitsi kasvaneena finanssi- ja pääomavaltana, myös ihmisten arkielämään ulottuvana käskynä olla tietynlainen ja elää elämäänsä tiettyjen periaatteiden mukaan. Heiskalan mukaan ”uusliberalismin ytimessä on ollut heikentää työehtoja globaalin kilpailun avulla,” mistä syystä ”uusliberalistinen globalisaatio merkitsi siis jäähyväisiä ihmiskasvoiselle kapitalismille” (s. 7). Uusliberaalien periaatteiden ihanneihminen puolestaan ”ajaa atomistisesti omaa etuaan ja työskentelee hellittämättä sen kehittämiseksi, oli kysymys sitten eliniän maksimoinnista, ulkonäön haluttavuuden maksimoinnista tai ylipäätään laskettavissa olevien tuotosten maksimoinnista” (s. 87).

Oikeistopopulismi puolestaan näyttäytyy kirjassa ”virhepääkannettuna vastareaktion uusliberaalin globalisaatioaallon kotimaisille vaikutuksille” (s. 50). Rikkaiden harvainvalta on kasvanut kaikkialla maailmassa, ja globalisaatio on hyödyttänyt ensisijaisesti pääomaa. Tässä viitekehyksessä populistiset liikkeet ovat keskittyneet

tarjoamaan ratkaisuja väärin ongelmiin. Kuten Heiskala huomauttaa, jatkosodan jälkimaingeissa Suomi asutti yli 400 000 evakkoa, minkä rinnalla vuoden 2015 ”maahanmuuttokriisi” on mittakaavaltaan pieni. Heiskala toteaa myös, että suuren muuton aikaiset suomalaiset lähtijät olivat yhtä lailla ”elintasopokolaisia” kuin nykyiset Suomeen tulijat.

Uusliberalisaation yhdeksi vastavoimaksi kirjassa piiryy yhteistyön vaaliminen. Kansainvälistä yhteistyötä tulisi toppuuttelun sijaan lisätä entisestään. Kirja muistuttaa toistuvasti, että Eurooppa ja sen hyvinvointivaltiooperinne ja sosiaalisten oikeuksien arvostus ovat maailman mittakaavassa paikallisia ilmiöitä, kun globaali painopiste tulee väijäämättä siirtymään toisaalle. Euroopasta uhkaa tulla ”pelkkä museo ja aasialaisturistien lomapa-ratiisi” (s. 151). Siksi Heiskala huomauttaa, että ”eurooppalaisten kannattaisi tehdä yhteistyötä keskenään pärjätäkseen maailmassa, jossa EU on korkeintaan keskisuuri tekijä” (s. 152). Heiskala esittää myös toiveen globaalista solidaarisuudesta: esimerkiksi kansainvälistä sopimusjärjestelmää tulisi hyödyntää superrikkaiden verotukseen, jotta sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta olisi mahdollinen (s. 127–128).

Vastavoiman toiseksi osapuoleksi piiryy sivistys varsin laajasti ymmärrettynä. Pääasiassa sivistys hahmottuu oppineisuutena ja suvaitsevaisuutena, mitä uusliberalisaatio uhkaa muuttamalla tieteellisen tutkimuksen laskettaviksi yksilösuoritteiksi, ja tutkijoiden yhteistyön päämääräorientoituneeksi kilpailuksi. Useat kirjan esseet paikantuvatkin akateemiseen maailmaan, ja akateeminen lukija tunnistaa monia niiden ajatuksia. *ABC-kirjaa* voikin osin lukea hengenheimolaisena Sari Kivistön ja Sami Pihlströmin *Sivistyksen puolustukselle* (2018, Gaudeamus), joka sekin pohtii akateemisen tiedon ja sivistyksen paikkaa nykymaailmassa. Heiskala esittää toiveen sivistyksen palauttamisesta sille kuuluvalla paikalla: tietoa tulisi vaalia ilman tiedon välineellistymistä. Tähän voinee moni nyky-yliopistolainen yhtyä.

Kirja on jossain määrin rakenteensa vanki. Jotkin esseet, esimerkiksi *Zorro*-nimellä otsikoitu, joutuvat rakentamaan pitkiä aasinsiltoja päästäkseen otsikosta itse asiaan. Jotkin esseet, kuten esimerkiksi *Joulu ja Juhannus*, eivät puolestaan varsinaisesti liity asioihin, jotka voisi tunnistaa teoksen kantaviksi teemoiksi. Tietyt esseet jäävätkin selkeästi irrallisiksi välipaloiksi, esimerkiksi elämänvalintojen reflektiota pohdittava *Quo Vadis* ja Ahvenanmaa-

ta käsittelevä *Åland*, ja niistä syntyy vaikutelma, että ne ovat kirjassa vain aakkosmuodon täyttämiseksi. Tästä huolimatta kirja on varsin ehyt kokonaisuus, ja esseet keskustelevat hyvin keskenään.

Kirjaa voi suositella kaikille yhteiskunnallisesta pohdiskelusta kiinnostuneille ikään ja koulutustasoon katsomatta. Opiskelijoille kirja toiminee sujuvana johdatuksena demokratian, kansalaisuuden ja yhteiskuntapolitiikan kysymysten äärelle. Tutkijoita ja muuta enemmän tai vähemmän akateemista yleisöä kirja palvelee ajatuksia herättävänä iltalukemisena.

Henri Koskinen

Lahen pojasta työeläkemieheksi

Hannu Uusitalo: Tutkimus ja päätöksenteko hyvinvointivaltiossa – Havaintoja viideltä vuosikymmeneltä.
Helsinki: Into Kustannus Oy, 2020, 300 s.
ISBN: 978-952-351-357-0

Kirjassaan *Tutkimus ja päätöksenteko hyvinvointivaltiossa. Havaintoja viideltä vuosikymmeneltä* valtiotieteiden tohtori ja Eläketurvakeskuksen (ETK) entinen johtaja Hannu Uusitalo

kertoo matkastaan läpi suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksen yhtenä Suomen suurimman ikäluokan lapsena. Uusitalo syntyi vuonna 1947 Lahdessa ja kävi siellä koulunsa. Hänen oman kertomansa mukaan oli itsestään selvää, että hän menisi oppikouluun, ja lukioaikana oli yhtä selvää, että hän jatkaisi opintoja yliopistossa.

Uusitalo on jakanut kirjansa viiteen osaan, jotka muodostavat jokseenkin ehyen elämänkaaren aina lapsuudesta eläkkeelle jäämiseen asti. Kirjan ensimmäisessä luvussa Uusitalo kuvaa lapsuuttaan ja nuoruuttaan Lahdessa sekä pohtii tilastojenkin valossa sitä, millainen oli suurten ikäluokkien Suomi. Maailma oli suuressa murroksessa, ja nuorten maailmaa ravisteli rock and roll. Uusitalosta tuli kuitenkin jazz-mies, joka menestyi myös pöytätenniksessä saaden lajissa pronssia vuoden 1963 SM-kisoissa.

Syksyllä 1966 Uusitalo aloitti opiskelun Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Häneen teki vaikutuksen etenkin tuolloinen professori Erik Allardt ja hänen innostuneisuutensa, joka tarttui Uusitalon mukaan myös opiskelijoihin. Uusitalo kertoo, miten "Allardt'n lukeneisuus, kyky yhdistää toisiinsa yllättäviä asioita ja taito avata uusia näkökulmia

ihastuttivat. Franzeninkadun luentosali pullisteli väkeä, ja luennoilta poistuttaessa oli tunne, että taas oli saanut uutta ja mielenkiintoista ajateltavaa. Ei niinkään valmiita vastauksia vaan uusia kysymyksiä ja näköaloja." (s. 33)

Sosiologian ja tilastotieteen rinnalla Uusitalolle kolmas tärkeä oppiaine yliopisto-opinnoissa oli filosofia. Uusitaloa inspiroivat John Rawlsin ja Georg Henrik von Wrightin ajatukset eriarvoisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Sten Johansson, joka johti 1970-luvun taitteessa Ruotsin ensimmäistä elintasotutkimusta, sai puolestaan Uusitalon kiinnostumaan konkreettisesta sosiaalipoliittisesta tutkimuksesta. Oma akateemista ajatteluaan Uusitalo pääsi kehittämään ensin Helsingin yliopiston vertailevan sosiologian tutkimusryhmässä (VERSO) ja sen jälkeen Turun kauppakorkeakoulussa, kun hänet vuonna 1977 valittiin sen taloussosiologian apulaisprofessoriksi.

Pitääkseen yllä yhteyksiä Allardt'n ryhmässä ja sen liepeillä toimineisiin tutkijoihin Uusitalo kutsui koolle ryhmän sosiologeja, joista myöhemmin muodostui The Onni Granholm Society. Akateeminen maailma oli tuolloin hyvin miehinen, eikä tähänkään ryhmään kuulunut yhtään naista. Nuorten